

УДК 351.862.4(477):796.332

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2024-4-2>

МІЛІТАРИЗАЦІЯ ВЛАДОЮ РФ ФУТБОЛЬНИХ УЛЬТРАС (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ КОМПАНІЇ "ESPAÑOLA")

Кулик Сергій Михайлович,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0001-7520-7426

Дослідження виконано в межах Модуля Жана Моне "EU Counteraction to FIMI" (№ 101172342 ERASMUS-JMO-2024-MODULE).

This study was conducted in the framework of the Jean Monnet Module "EU Counteraction to FIMI" (№ 101172342 ERASMUS-JMO-2024-MODULE).

Одним із військових формувань Російської Федерації, що воює проти України є військова організація "Española". Її створили восени 2022 р. із фанатів провідних футбольних клубів Росії, які у мирному житті є запеклими опонентами у фанатських розбірках. Керівництво ПВК стверджує, що такі люди воюють краще за мобілізованих, бо більш мотивовані і дисципліновані, загартовані у фанатських сутичках. Кількість членів цього бандугруповання досягає тризначного числа. У лютому 2023 р. провладна партія «Єдина Росія» взяла шефство над "Española", підрозділ отримав статус приватної військової компанії (ПВК) і почав набирати бійців за допомогою рекрутингу. Мета статті – довести, що влада сучасної РФ свідомо мілітаризує російських футбольних ультрас, хулз після повномасштабного вторгнення на територію України у 2022 р. У дослідженні автор використав структурно-функціональний, психологічний і порівняльний методи, метод теорії груп. Простежено особливості формування, виникнення назви "Española", її ідеологію, моральної та фінансової підтримки ПВК спортивними клубами і організаціями Росії, окремими тренерами, футболістами. Звернута увага на спортивно-політичне протистояння між українськими і російськими фанатами у складі полку «Азов» і ПВК "Española" під час бойових дій, поширення фейків російською стороною про рух фанатів в Україні. Наведено спільне у створенні і діяльності ПВК "Española" і "Wagner". Доведено, що мілітаризація російського суспільства перейшла у воєнний психоз, стала елементом масової свідомості. Існує значна ймовірність того, що після закінчення війни російські фанати зможуть використати набутий військовий досвід для створення напруженості під час матчів на стадіонах світу та у навколофутбольному русі. Таким чином, влада Росії свідомо дискредитує вітчизняний та світовий рух фанатів та ультрас, поширює мілітаристичне сприйняття на увесь вболівальницький загал.

Ключові слова: національна безпека України, футбольні клуби, фанати, ультрас, хулз, приватні військові компанії, ПВК "Española" і "Wagner", ідеологія, мілітаризація.

Kulyk Serhii. Militarization of Football Ultras by the Russian Authorities (on the Example of the Activities of the Private Military Company "Española")

One of the military formations of the Russian Federation fighting against Ukraine is the military organization "Española". It was created in the fall of 2022 from fans of Russia's leading football clubs, who in peaceful life are fierce opponents in fan fights. The PMC leadership claims that such people fight better than mobilized ones, because they are more motivated and disciplined, hardened in fanatical fights. The number of members of the gang reaches three digits. In February 2023, the pro-ruling United Russia party took over "Española"; the unit was given the status of a private military campaign (PMC) and began recruiting fighters. The purpose of the article is to prove the modern Russian Federation authorities are deliberately militarizing Russian football ultras, hools after a full-scale invasion of the Ukraine territory in 2022. In the research, the author uses structural-functional, psychological and comparative methods, the method of group theory. The peculiarities of the formation, emergence of the name "Española", its ideology, moral and financial support of the PMC by sports clubs and organizations of Russia, individual coaches, football players are traced. Attention is drawn to the sports and political confrontation between Ukrainian and Russian fans in the "Azov" regiment and the "Española" PMC during hostilities,

the spread of fakes by the Russian side about the of fan movement in Ukraine. Commonalities in the creation and activity of "Española" and "Wagner" PMCs are given. It has been proven that the militarization of Russian society turned into war psychosis and became an element of mass consciousness. There is a significant possibility that after the end of the war, Russian fans will be able to use the acquired military experience to create tension during matches in the stadiums of the world and in the surrounding football movement. Thus, the Russian authorities deliberately discredit the domestic and world movement of fans and ultras, spread militaristic perception to the entire fan base.

Key words: national security of Ukraine, football clubs, fans, ultras, hools, private military companies, PMC "Española" and "Wagner", ideology, militarization.

Вступ. Починаючи із 2014 р., на боці Російської Федерації проти України, воюють окрім регулярних військових частин, різні добровольчі загони, групи найманців. Влада Росії намагалась об'єднати їх під керівництвом більш потужних структур, головні з яких – система БАРС (розшифровують як «Бойовий армійський резерв країни», інколи літеру С розшифровують як «спеціальний») і приватна військова компанія (ПВК) «Редут». Незважаючи на те, що найманство в РФ заборонене законом і тривалий час приватна військова компанія ніяк не була описана законодавчо, в країні діє понад десять приватних військових і охоронних компаній. З точки зору законодавства України ПВК – це злочинні бандитські угруповання, терористи, найманці, бойовики. У різні роки Росія використовувала бойовиків у тридцяти країнах світу. Більшість ПВК пов'язані з Міністерством оборони, Федеральною службою безпеки (ФСБ) або Головним розвідувальним управлінням (ГРУ) [1]. Група "Española" (інколи пишуть «Эспаньола» (рос.)) – одна із низки ПВК, що воюють проти ЗСУ. Так, влада м. Москва формує найманців із «Мосгазу», «Московського метрополитена», «Гормосту» і «Мосводоканалу»; батальон «Уран» підтримує «Роскосмос»; загін «Союз», до якого входять майстри бойових мистецтв, фінансує «Сбербанк, «Росатом» і «Русгидро». Приватні комерційні компанії «Русал», «Новатэк», ПИК, «Моспромстрой» теж мають свої підрозділи на українському фронті [2]. Серед менших воєнізованих формувань – «Поток» енергетичного гіганта «Газпрому», «Редут» (створене у 2008 р., охороняло в Сирії об'єкти компанії «Стройтрансгаз», яку контролює

друг В. Путіна Г. Тимченко), «Патриот», «Православное братство», «ЕНОТ» та інші. ПВК "Wagner" після придушення заколоту її лідера Є. Пригожина увійшла до складу збройних сил РФ.

Існування батальйону "Española", сформованого із фанатів російських футбольних клубів, не приховують ні ЗМІ, ні спортивна спільнота. У цій статті слова «фанати, ультрас, хулз» ми вживаємо у розумінні саме радикальний фанатський хуліганський рух. Голова благодійного фонду «Русь Сидяча» (Москва) журналістка О. Романова стверджує, що футбольні ультрас – це стратегічний резерв президента РФ В. Путіна, підтримку яких він зумів завойовувати поступово. На початку 2000-х рр. президент Росії відвідав могилу футбольного фаната, якого вбили у бійці ультрас. Вони це сприйняли як належно і запам'ятали. У Кремлі усвідомили значення і вплив ультрас, тому від початку повномасштабної війни з Україною включили їх у свої мілітарні задуми. «Ультрас – це маргінали, вони не офісна і не літературна публіка. Це ще один достатньо потужний резерв поповнення сил. Зручний резерв, зокрема для провладної партії «Єдина Росія» [3].

При цьому, в 2018 р. російський режим почав активно «воювати» проти фанатів, що було зумовлено необхідністю створення «гарної картинки» перед проведенням Чемпіонату світу з футболу в Росії. Із 2017 р. влада почала запроваджувати Fan ID. Фанатам, котрі раніше були помічені у хуліганських розбірках, складно було отримати паспорт вболівальника. Багато фанів його бойкотували, вважаючи це принизливою вимогою. Відтоді будь-яка активність фанатів перебувала під пильною увагою представників сило-

вих установ, на них активно заводили кримінальні справи. Також законодавчо закріпили покарання за демонстрацію схожих з нацистськими знаків на банерах або одязі. Частина фанів вважала, що влада РФ посилила репресії після подій на Майдані у 2014 р. в Україні, адже у них активну участь брали українські футбольні хулз. У підсумку такі дії влади РФ викликали незадоволення фанатів. Спеціальні «бригади» ультрас – хулз в Росії, як правило, мають зв'язки у кримінальному світі й часто виконують завдання безпосередньо не пов'язані з футболом. Їх неодноразово «просили» брати участь у заходах для охорони відомих політиків і у політичних акціях. Наприклад, фанати охороняли з'їзд патріотичного руху «Наші» у таборі на оз. Селігер у Тверській області, куди регулярно приїжджав В. Путін [4]. Російські угруповання отримували замовлення на «створення напруженості» в інших країнах під час своїх виїздів, як це трапилось на «Євро-2016» у Франції, де росіяни вчинили масову бійку [5]. Тому російські хулз ще до війни з Україною (у 2014 р.) були частково мілітаризовані.

Поняття «мілітаризація» виникло у 1841 р. у значенні «військовий дух, пристрась до війни чи військової практики». Мілітаризація – це багатоплановий соціальний процес, покликаний забезпечити підтримку збройним силам та сформувати соціальні структури для підтримки збройних сил [6]. Мілітаризація країни – процес підпорядкування різних сфер життя держави військовим цілям, що передбачає нарощування озброєнь і зміцнення військово-економічної могутності з метою підготовки та здійснення війни [7, 172]. Це перенесення форм і методів військової організації в сферу цивільних відносин [8]. І. Савчук пропонує таке визначення мілітаризації – це створення та збільшення кількості членів парамілітарних формувань та формування у суспільстві образу ворога з однієї із сусідніх країн [9]. Кандидат політичних наук В. Добіжа вважає, що сутність явища «мілітаризм» слід розкривати і як ідеологічну доктрину, і як політичний режим або світо-

гляд та спосіб життя, і як трансформацію суспільної свідомості з врахуванням воєнних інтересів [10].

Американський дослідник А. Вагтс у своїй книзі «Історії мілітаризму» пояснював, що мілітаризм є сукупністю звичаїв, уявлень та інтересів, які хоч і пов'язані з війнами й арміями, проте обов'язково претендують на значно більше, ніж просто задоволення військових потреб. Мілітаризм спирається на підхід кастовий і культовий, на владу й віру. Армія влаштована так, що служить не меті підготовки до можливої війни, а інтересам військових, є за своїм змістом мілітаристською. А. Вагтс підкреслював, що носіями мілітаристського мислення не обов'язково є військові. Він увів поняття «цивільного мілітаризму, який визначає як безумовне прийняття воєнних цінностей, манер, принципів і відносин. При цьому пріоритет надають воєнним судженням, міркуванням, а героїчне виявляється переважно у військовій службі та військових діях, підготовка до яких становить головний інтерес держави, і на які повинні витрачати головні ресурси» [11]. Саме такий цивільний мілітаризм продукує сучасна російська політична еліта. Мета мілітаризації – змусити людей прийняти війну, полюбити її та вважати «нормальним явищем». Мілітаризація – це перетворення цивільних осіб у солдатів, а через створення певних типів солдатів – створення певних типів чоловіків та жінок; створення нових типів, концепцій і розуміння «громадян» й прийняття цих нових типів категорій та способів існування. Це процес соціального, політичного та військового відтворення держави через військові цінності, їх гегемонія. Мілітаризація держави та загроза війни чи воєнного конфлікту породжують у суспільстві страх, насильство та нестабільність [6].

Огляд останніх досліджень і публікацій. Матеріалом дослідження слугували переважно публікації журналістів українських інформаційних і спортивних (Tribuna, Ukrfootball) видань, дописи військовослужбовців ЗСУ у соціальних мережах. Наявність російських джерел

у дослідженні ми пояснюємо тим, що це опозиційні до сучасної влади РФ видання – «Новая Газета», «Черта». Іноземні ЗМІ писали про «Espanola» переважно у контексті того, як російські фанати перейшли на бік В. Путіна. Ґрунтовні дослідження вітчизняних науковців з цієї теми поки що нечисленні.

Мета статті – довести, що влада сучасної РФ свідомо милітаризує російських футбольних ультрас, хулз після повномасштабного вторгнення на територію України у 2022 р.

Методи дослідження. Автор використав структурно-функціональний метод для аналізу структури і функцій підрозділів ПВК «Espanola», взаємодії між ВПК. Психологічний метод був ефективний при аналізі мотивації фанів, а також поведінки, висловлювань командного складу, бійців ПВК в мирних умовах та умовах ведення військових дій. За допомогою порівняльного методу ми виокремили спільне у створенні і діяльності ПВК «Espanola» і «Wagner». Метод теорії груп дав можливість розглянути діяльність ультрас, хулз як боротьбу за лідерство у своєму середовищі, а діяльність ВПК як боротьбу за владу, тиск на неї при прийнятті важливих політичних рішень.

Результати дослідження. Російські ультрас і футбольні фанати активно підтримали війну проти України. Приватна військова компанія «Espanola», або, як вони самі себе називають, «1-ша фанатська добровольча розвідувально-штурмова бригада», або «Військова організація «Espanola», була створена після вторгнення в Україну – восени 2022 р. Її сформували С. Орлов і О. Ходаковський – колишній командир спецпідрозділу СБУ «Альфа» в Донецькій області, колаборант, який перейшов на сторону влади самопроголошеної ДНР, командир батальйону «Восток». С. Орлов (1981 р. н.) із 1995 р. відвідує футбольний сектор ЦСКА, радикальний член ультрас найстарішого в Росії угруповання «Red-Blue Warriors» («Червоно-сині воїни»)¹,

у якому відомий як «Стас пернатий» [12]. Він був призваний в збройні сили РФ у 1999 р., служив у повітряно-десантних військах, брав участь у Другій чеченській кампанії, пройшов багато «гарячих точок». У 2014 р. С. Орлов із групою ультрас приїхав у Горлівку для «захисту родичів», воював проти української армії як доброволець у «бригаді» І. Безлера («Бес»), був його помічником. Завдяки знанню мов, координував іноземних найманців, тому отримав позивний «Іспанець». Згодом створив і був командиром розвідувальної роти «Череп і кістки», який «відзначився» під час боїв за Горлівку і Дебальцеве [12]. Після завершення активної фази бойових дій наприкінці 2015 р. залишив Донбас, вступив до «Союзу добровольців Донбасу» (СДД). Ця організація створена за участю на той момент помічника президента В. Путіна – В. Суркова, основного куратора українського питання, якого називали «сірим кардиналом Кремля». СДД постачав бійців в добровольчі загони БАРСУ, і в «Редут».

Ще раніше С. Орлов потрапив у міжнародний скандал за участю Росії. Тоді два працівники Головного розвідувального управління (ГРУ) РФ готували державний переворот у Чорногорії. За версією місцевої влади, його планували на 16 жовтня 2016 р., у день парламентських виборів. Саме тоді вони організували замах на прем'єр міністра країни М. Джукановича (пізніше став президентом), щоб запобігти вступу Республіки Чорногорія в НАТО. За інформацією міжнародної розвідувальної спільноти «InformNapalm», С. Орлов прибув у Чорногорію 30 вересня [13], але про подальші його дії нічого невідомо.

Різні автори у своїх публікаціях називають «Espanola» підрозділом, батальйоном, угрупованням, формуванням, воєнізованою бандою, приватною військовою компанією. Це вказує на її тривалий невизначений юридичний статус в Росії та безпосередньо у складі інших військових частин. «Espanola» спочатку входило до складу загону «Таврида» під егідою Міноборони РФ, пізніше «Восток» самопроголошеної ДНР,

¹ Емблема RBW – череп SS-Totenkopf-Division (емблема Третьої танкової дивізії СС «Третя голова»), обрамлений кельтським хрестом (у середовищі неонацистів – символ переваги білої раси).

ще пізніше діяло у складі батальйону ПВК «Редут», підконтрольного Міноборони РФ. Із середини липня 2022 р. входить до 114-ї окремої мотострілецької Єнакіївсько-Дунайської бригади (створена на базі бригади «Восток» О. Ходаковського) [12].

У лютому 2023 р. провладна партія «Єдина Росія» взяла шефство над "Esrañola", підрозділ отримав статус ПВК і почав набирати бійців за допомогою рекрутингу [14]. Хоча стверджують, що "Esrañola" й надалі керує «Редут» (за ним закріплена правова і фінансова сторона). Кожен новобранець буде підписувати контракт з «Редутом» [15]. У ПВК є артилерія, зенітне озброєння, снайперські команди, дрони, власний полігон для воєнної підготовки новобранців – їх навчають розмінуванню, пілотуванню дронів, керувати системами ПРО.

ПВК "Esrañola" створили з фанатів футбольних клубів (ФК), переважно ЦСКА і «Спартак» – найстаріших фанформувальників Росії. Кістяк становлять також ультрас донецького «Шахтаря», які воювали на боці сепаратистів на Донбасі. Туди також увійшли радикальні фанати сімферопольської «Таврії», мариупольського «Іллічівця», московських клубів – «Динамо», «Локомотив», «Торпедо», ФК «Зеніт» (Санкт-Петербург), «Урал» (Єкатеринбург), «Шинник» (Ярославль), «Орел», «Ростов», «Нижній Новгород», «Кубань» (Краснодар), «Сатурн» (Раменське). "Esrañola" включає сумно-відомих «Орловських м'ясників» ("Orel Butchers"²) [16]. Зауважимо важливий факт: у мирному житті клуби «Спартак» і «ЦСКА» є запеклими опонентами у фанатських розбірках. Водночас, при відборі до "Esrañola" не враховують приналежність до певного клубу. С. Орлов пояснює, що такі люди «воюють краще за мобілізованих, адже більш мотивовані і дисципліновані», загартовані у фанатських сутичках. Дехто з російських

фанатів зізналися, що поїхали воювати проти України саме за додатковими емоціями, яких їм бракувало в навколофутбольних сутичках [17].

Ідеологія "Esrañola" – це неконтрольована суміш світоглядів, ідеологій. Насамперед, це наративи «русского міра» (з елементами російського православ'я, язичництва), російського націоналізму (за білу расу, проти темношкірих), нацизму, неофашизму та різних субкультур. Прапор ПВК – чорна тканина, на якій зображений череп («голова Адама») з перехрещеними кістками та круговим написом, що є 11 та 12-им членом «Символу віри»: «Чаю воскресенія будущого и жизни будущого века. Аминь». Це запозичено із особистого прапора російського генерала Я. Бакланова, який брав участь у Кавказькій війні царської Росії (1817–1864 рр.). Я. Бакланов був одним із козацьких командирів, які брали безпосередню участь у придушенні чеченського повстання під командуванням Шаміля. За свою жорстокість і систематичне винищення чеченських поселень отримав прізвисько «Даджал», тобто «Сатана» [18]. У сучасній Росії його вважають одним із легенд військової «доблесті» і національних героїв.

У ПВК популярне гасло російських націоналістів «Один за всіх, і всі за одного!». Використовують й такі: «Честь! Вірність! Вітчизна!», «Не відступати й не здаватись» [19], «Всіх вбити, все забрати». Частина найманців відкрито дотримуються ультраправих поглядів. «Те, що вони є футбольними фанатами, футбольними хуліганами, я ось це беру і ставлю у величезний жирний плюс, бо люди вже заздалегідь сюди приходять духові, після полян, після бійок у містах та на стадіонах. І, використовуючи цей дух, спрямовуючи його в потрібне русло, виходить просто бомба», – так М. Турканов, один з керівників у ПВК, характеризував бійців. У деяких з них більше сотні виїздів на заздалегідь обумовлені і спонтанні масові кулачні бійки» [15].

Бійці "Esrañola" не приховують своїх відверто неонацистських поглядів.

² Орловські м'ясники – 12 червня 2016 р. на Чемпіонаті Європи з футболу пройшов матч Англія – Росія. Перед і після гри в Марселі відбулися бійки за участі російських уболівальників. У результаті бійок постраждали 35 осіб, переважно англійці. Французька преса писала про те, що жоден із росіян не був затриманий за участь у бійках.

У них переважають татуювання нацистської свастики [20], або татуювання напис "España" (напр., С. Орлов). Так, Михайла «Пітбуля» Турканова у 2019 р. оштрафували за публічну демонстрацію нацистської символіки. У нього на правому плечі татуювання у вигляді свастики, на лівому плечі знак білого братства, кельтський хрест, на правому передпліччі напис "A.C.A.B", дві вісімки, на правому зап'ясті цифра 14 в сонці. «Пітбуль» заявляв, що використання таких символів А.Гітлером «нічого не означає» [4]. Незважаючи на це, у лютому 2023 р. він став кавалером ордена Мужності – військово-патріотичне співтовариство козаків «Північно-Слов'янська громада» вручило йому орден Мужності за участь у війні в Україні. В жовтні другий орден Мужності – за участь у боях під Бахмутом – отримав особисто з рук генерала В. Алексєєва, куратора «Редута» з ГРУ [15].

Вкрите татуюваннями все тіло ще одного керівника "España" – В. Суботіна (позивний "Вихідний"). Серед них хрест, що нагадує військовий орден, який вручали у нацистській Німеччині, та павутина, що популярна серед скінхедів. Він відкрито заявляє, що є «російським націоналістом»: «Націоналізм складається з любові до своєї нації, країни, це чудове почуття. Тому моя найголовніша мета у Спеціальній військовій операції (СВО) – боротьба з русофобією, яка процвітає на Заході та в Україні за допомогою Заходу» [21]. Для В. Суботіна фанатський «двіж» був невід'ємною частиною його життя шістнадцять років, він брав участь у вуличних сутичках, безладах, забивних бійках «на найсерйознішому рівні, серед найбільш серйозних колективів». За його словами, про військову кар'єру він ніколи не мріяв, хоча проходив службу в армії. В юності «дуже переживав», що на його життя не припаде глобального воєнного конфлікту, і тому не зможе проявити себе як справжній чоловік, «відкрити всі свої найкращі риси». Він часто фотографувався у військовій формі і давав інтерв'ю на тлі чорножовто-білого прапора і герба Російської

імперії. Стверджував, що дуже любив його як частину історії своєї країни і уточнював, що «на цей момент» ідеальним прапором вважає такий же, але з коловоротом (восьмипроменева свастика) посередині. Це символізує об'єднання язичницького та християнського. Для російських людей – це прапор, який має висвітлювати дорогу. Християни, язичники, фанати «Спартака», фанати ЦСКА повинні об'єднатися, щоб будувати більшу Росію» [4]. Зазначимо, що коловорот внесли до Федерального списку екстремістських матеріалів, а його демонстрацію прирівняли до пропаганди нацистської чи екстремістської символіки і це карають адміністративним штрафом чи арештом. В. Суботін не вважає у коловороті, як і у свастиці, нічого поганого, оскільки, на його думку, це старослов'янський символ і його використовують багато військових у ДНР. Серед інших татуювань є язичницькі символи, молот Тора, старослов'янські руни, сонцевороти. В. Суботін постійно звертався до російської історії. Як аргумент він наводив той факт, що свастику у Росії використовували ще до нацистської Німеччини, наприклад на 250-рублевій банкноті, випущеній Тимчасовим урядом. Головною помилкою комунізму, через яку, зокрема, розпочалася сучасна війна, він вважав визначення кордонів України, якій було віддано дуже багато областей. «Якщо ми поринемо в історію, то Харків, Одесу, Луганськ, Донецьк заснувала та будувала Російська імперія. Тому там говоритимуть російською, житимуть російською і любитимуть російською» [4].

"España" активно розширює свою соціальну базу серед підлітків і молоді. Наприкінці грудня 2022 р. у Раменському міському окрузі Московської області відбувся дитячий футбольний турнір на підтримку добровольців, які воюють в Україні. У його відкритті брали участь представники "España" і групи "Wagner". У турнірі брала участь дитяча футбольна команда під назвою «Еспаньола». Її учасники були одягнені в спортивну форму, стилізовану під темний камуфляж, символ команди – пірат,

на капелюхові якого зображено череп і схрещені кістки [4]. Пропагандистська кампанія ПВК включає також громадські ініціативи та гуманітарну роботу в окупованих регіонах України, наприклад, створення молодіжної футбольної команди. Отже, у своїй пропаганді "Española" представляє патріотичне послання футбольних ультрас, які долають попередні розбіжності й об'єдналися заради націоналістичних цілей [14].

Формування громадської думки про анти«Азов»ське походження підрозділу "Española". Після початку збройної анексії РФ АР Крим та частини Донецької і Луганської областей у 2014 р. ультрас та хулз багатьох футбольних клубів України одними з перших вступили до лав ЗСУ і добровольчих формувань. Зважаючи на цей факт, у ПВК "Española" визнають, що були створені на противагу українським футбольним вболівальникам, які пішли захищати свою країну зі зброєю в руках. Загальновідомо, що український полк «Азов» на перших етапах у 2014 р. формували з ультрас різних клубів України. Командир "Española" С. Орлов стверджує, що російські фанати спочатку не підтримували СВО, але потім «побачили, як «азовці» ставляться до полонених, і вирішили вирушити на фронт». Найманці "Española" не приховують особливої ненависті до «азовців», адже серед членів російського угруповання є українські зрадники з футбольного середовища, які перейшли на бік РФ. Підтвердженням «Азовського» походження "Española" є те, що 3 березня 2024 р. «зі зброєю у руках при виконанні бойового завдання» загинув начальник розвідки цієї бригади В. Суботін ("Вихідний»), який раніше належав до «хуліганів» ЦСКА. В одному з відео він обіцяв російським школярам, які будуть вчитися на «п'ятірки», «привезти вухо «азовця», яке відріже його товариш» [22].

Моральну і фінансову підтримку "Española" надають російські футбольні клуби, окремі тренери і гравці, фанати і бізнесмени з середовища російських ультрас. Серед спонсорів – начальник служби безпеки «Російських залізниць»

В. Шендрік (із 2016 р.). Раніше він служив у спецпідрозділі ФСБ «Вымпел», вів бізнес разом з братами А. і Б. Ротенбергами – друзями президента РФ В. Путіна, а також із сім'єю політика П. Федяєва. Забезпеченням "Española" також займається І. Ханін – футбольний уболівальник і брат голови адміністрації Раменського міського округу Московської області М. Ханіна.

Найпомітнішим вихідцем із фанспільноти, хто підтримував "Española" медійно та фінансово був А. Малосолов, співзасновник "Red-Blue Warriors" та «Всеросійського об'єднання вболівальників» (ВОВ). ВОВ була створена під патронажем Російського футбольного союзу (РФС) у 2007 р. і за вказівкою ФСБ РФ. Крім того, працював прес-секретарем РФС (2005–2010 рр.), радіоведучим на «Спорт FM». Відомий расистським скандалом: у 2017 р. А. Малосолов назвав нападника Луїса Адріано «мавпою спартаківською» [23]. У лютому 2023 р. керівництво ПВК розіслало листи до всіх клубів Російської Прем'єр-ліги (РПЛ) і Футбольної національної ліги (ФНЛ) «з вимогою визначитися – на чийй стороні вони», а також «чітко позначити свою позицію в підтримці армії Росії чи України разом з країнами НАТО». На це надійшло лише дві відповіді – від ФК «Шинник» (Ярославль) і тренера «Акрона» (Тольятті) Є. Калешіна [21]. «Шинник» надіслав офіційного листа підтримки: «Клуб дякує вам за професіоналізм, героїзм і відвагу, які демонструє підрозділ "Española" у важливому та життєво необхідному заході – СВО» [24]. У грудні 2023 р. головні тренери ФК «Аланія» (Владикавказ) Є. Калешін і К. Бердієв «Динамо» (Махачкала), як представники Першої ліги, відвідали окуповане Росією українське місто Маріуполь. Вони зустрілись з бійцями батальону і передали їм подарунки, фінансову допомогу (2 млн рублів), що її зібрали представники ФНЛ. Популярний опозиційний російський коментатор О. Андронов у себе в Telegram-каналі іронічно прокоментував цей вчинок Є. Калешіна: «Напевно, йому вбили в голову, що він

звільняє Лобановського від Бандери» [25]. У листопаді 2022 р., коли українські військові ліквідували російського загарбника М. Шаманіна з "Еспаñoла", то ФК ЦСКА опублікував лист, у якому «висловив співчуття родині загиблого». Цей лист підписали капітан команди І. Акінфєєв і президент клубу Є. Гінер. Хокейний клуб (ХК) ЦСКА передав їм «у знак підтримки й солідарності» мікроавтобус [26].

На початку вересня 2023 р. гравці ХК ЦСКА (Москва) вийшли на розминку перед матчем Континентальної хокейної ліги проти «Ак Барса» у спеціальній формі. На ній було зображено літеру "Z" – один із символів повномасштабного вторгнення РФ на територію України та емблема батальйону "Еспаñoла". Символічне вкидання шайби перед матчем зробили командир батальйону з позивним «Іспанець» та командир розвідувальної роти – "Вихідний». Перед початком поєдинку на арені пролунали слова підтримки бойовикам. Присутній на матчі ексгравець футбольного клубу ЦСКА А. Соломатін, який вступив до лав терористів, вручив вдовам та рідним ліквідованих ЗСУ окупантів, джерсі з підписами усіх гравців хокейного клубу [27]. Пізніше А. Соломатін скаржився на те, що не всі футболісти в Росії підтримували його дії, коли доводилося випрошувати у них гроші. На це активно скаржились й представники "Еспаñoла" у соцмережах.

ПВК "Еспаñoла" бере активну участь у бойових діях в Україні. Вперше її зафіксували у великих боях під час облоги Маріуполя і Бахмута, штурмах «Азовсталі». "Еспаñoла" була представлена по всій лінії фронту, переважно у Запорізькій і Херсонській областях. Раніше ПВК, оскільки була пов'язана з угрупованням «Восток», діяла переважно на окупованих РФ територіях Донецької області під Соледаром, Вугледаром, Авдіївкою. 14 серпня 2023 р. на південному фланзі Бахмутського напрямку ЗСУ розбили підрозділ з "Еспаñoла", до якого входили фанати ЦСКА, а саме, знищили роту бійців, три танки та дві броньовані машини. Пресофіцер 3-ї ОШБр ЗСУ О. Бородін

розповів, що коли росіяни контратакують, то вони «починають кидати підрозділи «Ахмат» або фанатів, яким чомусь надають значно кращу техніку, ніж штатним військовим підрозділам, що тут стояли раніше. Незрозуміло з яких причин. Але, наприклад, Т-90М «Прорив» – один із топових, дуже дорогих танків. І коли вони їх штурмують трьома штуками, то це навіть дивно, раніше вони все відпрацьовували людьми» [28].

ВПК "Еспаñoла" використовують для «загороджувальних загонів», які не дають регулярним військам РФ втікати з поля бою. Це зближує їх зі спецпризначенцями Р. Кадірова [29]. Відома ця ПВК й іншими «подвигами». Так, до дня перемоги у травні 2023 р. в окупованому Маріуполі підрозділ зібрався на пошкодженій після боїв за місто арені стадіону імені В. Бойка і влаштував там стрілянину в небо, піро-шоу, проскандував «заряди» "Еспаñoла", пісні «Катюша», а також «Знаєш ли ты» – неофіційний гімн вболівальників ФК «Спартак», яку вони виконують під час матчів. При цьому на трибунах вони розвісили прапори Росії, СРСР та Російської імперії, символіку ФК «Зеніт», «Спартак», ЦСКА [30]. Бійці "Еспаñoла" використовують футбольну лексику для опису ходу бойових дій. Наприклад, про свою передислокацію під Бахмут (серпень 2023 р.) вони повідомили так: «навколофутбольне дербі року», «дербі вестімо почалось» (дербі – спортивний поєдинок між командами з одного міста чи одного регіону, зазвичай вирізняється особливою запеклістю й принциповістю; вестімо (рос.) – поза сумнівом) [24].

Спортивно-політичне протистояння між українськими і російськими фанатами простежуємо під час бойових дій. Наприклад, український військовий Андрій Макогін, вболівальник ФК «Карпати» (Львів), «підірвав» соцмережі фотографією з фронту, на якій показав захоплений ворожий трофей – він розтягнув шарф московського «Спартака», наступивши на нього лівою ногою. Фото на своїй сторінці у Twitter він прокоментував так: «Вас в**** Львів «Карпати»» [31]. Інший випадок: один із

російських окупантів, уболівальник «Спартак», загинув, загубивши шарф. Ця світлина миттєво стала вірусною, зібравши численні лайки та коментарі. Користувачі соцмереж висловили свою підтримку діям ЗСУ: «Банка тушонкі, ромбіком знак, тут похоронен московській Спартак». Така ж «зустріч» відбулася на передових позиціях між воїнами ЗСУ, які в цивільному житті є ультрас ФК «Волинь» (Луцьк), і вже знищеними шанувальниками «Спартак» [32].

ПВК "Espanola" поширює фейки про рух фанатів в Україні. До 2014 р. між російськими і українськими футбольними фанатами були тісні контакти. Але після подій на Майдані багато російських фанатів відвернулись від українських «колег». Замполіт "Espanola" з позивним «Хрест» вважає, що все почалось «з українських понтів і зарозумілості на хвилі Майдана»: «типу ми тут такі полум'яні революціонери. Скинули гніт, а ви як сиділи «під п'ятою системою», так і сидите. Потім Крим, Донбас. А винні наче ми всі [російські фанати – С. Кулик] в цьому – і хто підтримував, і хто не підтримував анексію Криму». За його словами, у перші дні після 24 лютого 2022 р. багато хто з навколофутбольного середовища сприймали дії РФ «не надто схвально». Однак невдовзі погляди російських фанів змінилися під впливом антиукраїнської пропаганди і поширених нею фейків. Їхній вплив виявився у тому, що коли «з усіх прасок, з усіх куточків земної кулі посипалося: «Росіяни здохніть!», відтоді для російських ультрас війна «пішла не за уряд, не за систему вже, а за Батьківщину, за життя та майбутнє своїх дітей, за свою власність і землю». «Хрест» вважає, що за роки війни українські фанати «всєбічно втратили людяність» і «з ніг до голови забиті різними бафометами рогатими (Бафомет – ім'я диявола, символ сатанізму). У нас же лики святих у розташуваннях розвішані. Вони із власним населенням як окупанти і нелюди поводяться, над полоненим знущаються, змагаючись у садизмі. Ми ж хоч і доволі безжальні, ми не святі, так, але й не садисти» [4].

Різноманітні фейки поширюють власні Telegram-канали ВПК: <https://t.me/spainrus/946>; Espanola|Военная организация «Эспаньола». ОФ; офіційна сторінка у соціальній мережі «Вконтакте». Також засоби масової комунікації активно висвітлюють діяльність "Espanola". Російські пропагандисти транслюють у ЗМІ, загальнонаціональних каналах сюжети про діяльність ПВК, знімають документальні фільми. Так, в одному з них С. Орлов хвалився, як вони викрали в Маріуполі маленьке левеня [26]. Спортивний канал «Матч ТВ» розповідав про поїздку футбольних тренерів у гості до бійців батальйону [33]. Одного з керівників ПВК М. Турканова («Пітбуля») відкрито інтерв'юють російські державні інформгентства. Інформаційним «хітом» соцмереж став вступ до лав "Espanola" футболіста А. Сметаніна.

ПВК "Espanola" добре укомплектована і туди непросто потрапити. Набір здійснюють з осіб, які мають бойові і технічні навички: розвідників-диверсантів, снайперів, операторів дронів, РЕБ, ППО, ПТУР, зв'язківців, механіків-водіїв, лікарів. "Espanola" розділена на три «відсіки». Перший – ветерани з досвідом бойових дій, переважно з розвідувальної роти «Череп і кістки». Другий – бійці без досвіду, резерв, який проходить підготовку. Третій – гуманітарне крило, яке опікується забезпеченням "Espanola" і збором коштів [12]. Вербування здійснюють за допомогою соціальних мереж і пропагандистських кампаній ПВК, що включають в себе громадські ініціативи та гуманітарну роботу в окупованих регіонах України [14]. Вербують і чоловіків, і жінок. Вербувальні центри і тренувальні табори діють у багатьох містах РФ. «Перевестися» зі «звичайних» збройних сил РФ у ПВК "Espanola" не можна. Перший контракт новобранці укладають на півроку із ПВК «Редут», куди входить "Espanola". Це дозволяє зробити його терміновим. Наказ Міністерства оборони РФ про дію контрактів до «кінця СВО» на цей підрозділ не підпадає [34]. У головному штабі "Espanola", розташованому у Москві, а також

у Санкт-Петербурзі, кандидати проходять співбесіди. Після відбору рекрутів навчають на полігонах у Підмосков'ї та поблизу Санкт-Петербурга. Їм пояснюють базові принципи роботи розвідзагонів, навчають тактичної медицини, вогневої підготовки (пістолети "Glock" і "Cz"; АК-47). Потім їх відправляють на основний полігон на окупованій території України – т. зв. піонерський табір «Зірочка» і розподіляють бійців по бойових загонах [12].

Чисельність підрозділу не розкривають. За словами командира "Espanola" С. Орлова, до неї спочатку входило 500 осіб, включаючи сто операторів дронів-камікадзе. За іншою інформацією, станом на лютий 2023 р. чисельність становила лише 150 осіб. Також він заявляв про плани сформувати свій окремий батальйон [12]. За оцінками доктора С. Голла, викладача російської та пострадянської політики в Університеті Бата (Великобританія), елітний армійський підрозділ нараховує майже тисячу осіб і його активно підтримує Кремль упродовж усієї війни [14]. У Telegram-каналі "Espanola" зазначено, що шанс потрапити до них є у «топових хуліганів, лютих відморозків, просто чітких хлопців». С. Орлов переконував, що «набрав собі найлютіших бійців, котрі стали справжніми профі, і, з власного досвіду стверджував, що в бойових ситуаціях, інколи, найвідчайдушніші хулігани і в минулому двієчники проявляють себе набагато краще, ніж стандартні люди» [4]. За словами Л. Веббера, співзасновника дослідницької мережі "Militant Wire", добровольча бригада, як і ПВК «Вагнер» раніше, «діє з певним ступенем незалежності» від збройних сил Росії і навіть іноді висловлювала критику на адресу уряду та Міноборони РФ [14].

Відомими новобранцями ПВК є Андрій Соломатін і Михайло «Пітбуль» Турканов. Колишній гравець збірної РФ, московських ЦСКА, «Локомотива» і «Оболоні» (Київ), за яку зіграв дев'ять матчів у 2005 р., 7 серпня 2023 р. оголосив про свій вступ у батальйон. Він отримав псевдо «Солома» і перебував під

Бахмутом. А. Соломатін відомий своїми висловлюваннями, наприклад, «я б не узагальнював про братський (український – С. Кулик) народ. Є Схід, є Одеса – це одна історія, а є западенщина. Ось з ними ми ніколи братами не були. У Західній Україні ненависть до росіян була завжди» [35]. М. Турканов – колишній борець і тренер ММА, представник «Коаліції» – ультрас ФК «Зеніт», відомий своїми нацистськими татуваннями [14]. Він сидів у в'язниці за вимагання, а нині керує підрозділом зенітних установок. Новобранцям ПВК військова підготовка потрібна не завжди. Жінок набирають на посади снайперів, у штурмові загони, в медицину, зв'язок, у підрозділи РЕБ, РЕР та БПЛА. Наприклад, відомо про жінку-бійця групи спецрозвідки "Espanola" на псевдо «Гроза», яка під Бахмутом допомагала в складних ситуаціях цілодобово коректувати вогонь артилерії і суміжних підрозділів. 3 січня 2024 р. Головне управління розвідки Міністерства оборони України повідомило, що до ПВК "Espanola" також набирають пересічних цивільних осіб із зубожілих «суб'єктів» РФ та тимчасово окупованих територій України. Останніх використовують у «м'ясних» штурмах для створення статусу «бойового підрозділу».

У пунктах рекрутингу добровольцям пропонують укласти перший контракт на півроку, при цьому їм передбачена одноразова виплата 50 тис. рублів. Під час підписання першого контракту один-два місяці – це навчання та бойове злагодження. У цей час зарплата становить 110–120 тис. руб. У зоні бойових дій суму збільшують вдвічі. Згідно контракту, передбачені такі «страхові виплати»: 1 млн руб. – легке поранення; 2 млн руб. – поранення середньої тяжкості; 3 млн руб. – важке поранення; у випадку смерті родичі отримують 5 млн руб. Однак для більшості новобранців перший бій є останнім. Загиблих та важкопоранених з рекрутованих осіб росіяни не вивозять з поля бою, а оформляють «зниклими безвісти», щоб не виплачувати родичам кошти [36]. Можливий і другий контракт

(від трьох місяців), але його обговорюють індивідуально.

З усіх існуючих ВПК, що створені у РФ, "Espanola" найчастіше порівнюють із «Wagner». Ми помітили дуже багато спільно, а саме: 1) позивні їх засновників стали назвами їх підрозділів, пізніше ПВК; 2) перші підрозділи цих ПВК були створені ще у 2014 р. на окупованому Донбасі, а починаючи із 2022 р. вони воювали в одному районі бойових дій; 3) подібні знаки розрізнення – череп; 4) культивування ідеології Третього Рейху, неонацизму, окультизму; 5) використання відповідної свастики і тату; 6) наявність власних тренувальних баз; 7) їх фінансували із бюджету РФ, вони діяли в координації з силовими структурами РФ як паралельне чи тіньове збройне формування, яке складно притягнути до будь-якої відповідальності; 8) система вербування новобранців для війни в Україні (вербувальні центри у великих містах РФ; зниження вимог до кандидатів і без бойового досвіду); 9) приєднання або функціонування цих ВПК у складі ВПК «Редут»; 10) використання їх як основної ударної сили під час бойових дій; 11) широке висвітлення діяльності цих ВПК у ЗМК, документальних фільмах. Таким чином, стверджуємо, що ПВК в Росії створюють і діють за певними чітко відпрацьованими схемами за участі і під контролем силових структур РФ.

Висновки. З початку російсько-української війни, у РФ посилилась стійка тенденція до того, що багато великих державних і комерційних компаній створюють свої приватні армії. Так, ПВК "Espanola" була створена із футбольних фанатів вже після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, як «альтернативне джерело» живої сили. Спочатку батальйон формували як добровольчий підрозділ, пізніше його включили до складу збройних сил ДНР. Із 2023 р. "Espanola" потрапила «під крило» партії «Єдина Росія». Саме за її гроші угруповання перетворили на приватну військову компанію і розпочали активний рекрутинг. Попри те, що точну чисельність "Espanola" вста-

новити важко, вона добре озброєна і бере активну участь у бойових діях на важливих ділянках російсько-українського фронту. Формування у 2022 р. "Espanola" дещо дисонує із офіційною політикою влади РФ щодо фанатів. Фактично, агресивна зовнішня політика В. Путіна створила у російському суспільстві образ ворога (для російських фанатів таким є український полк «Азов»), і цим сприяла поширенню правих ідеологій у російському суспільстві. При цьому, на нашу думку, влада РФ продовжує контролювати дії російських фанатів. Так, внаслідок їхньої загибелі, інвалідизації під час російсько-української війни це призведе до значного зменшення кількості членів фанатських угруповань, отже їх активності. Ще частина фанів інтегрується в збройні сили, силові структури РФ, або вони матимуть на них потужний компромат. Також частина фанів банально перейдуть вікову межу своєї активної навколофутбольної діяльності, або втратять до неї зацікавленість.

У створенні "Espanola" влада РФ спиралася на кастовий підхід. Саме у середовищі ультрас поширений культ грубої фізичної сили, групового насилля до фанатів інших команд. Мілітаризація владою РФ саме ультрас була зумовлена тим, що це, фактично, були вже готові бійці, які мали досвід кулачних боїв, дотримувались певного кодексу і способу життя, тобто «люди після бійок на стадіонах». Героїчне у їхньому розумінні – це фізичне знищення ворога. Тому сприйняття війни як нормального явища було лише одним з етапів виховання з фанатів «універсальних солдатів», що й декларувала ПВК "Espanola". Політична доцільність поступилась спортивним мотивам, бо під час формування ПВК не враховували належність фанів до різних, інколи конкуруючих, фан-угруповань. Не дивно, що багато членів ПВК мають чималий шлейф воєнних злочинів на території України. Успіхи у вербуванні до лав ПВК ми пояснюємо, по-перше, у довільному і санкціонованому владою поєднанні різноманітних ідеологій, субкультур,

релігії і окультизму; по-друге, просуванням історичних наративів «русского міра» – про «велику Росію» і «могутній СРСР»; по-третє, матеріальним заохоченням добровольців, їхнім юридичним статусом (у листопаді 2022 р. у РФ був прийнятий закон, який прирівнює співробітників ПВК до військовослужбовців, які служать у збройних силах за контрактом). Водночас, цю ПВК, як і більш відому “Wagner”, влада РФ використовувала на найбільш критичних напрямках російсько-українського фронту, дуже часто як «гарматне м’ясо». Соціальну підтримку «фанатському спецназу» забезпечували безпосередньо футбольні клуби, управлінські структури російського футболу (Російський футбольний союз, Російська Прем’єр-ліга, Футбольна національна ліга, навколофутбольні громадянські інституції (Всеросійське об’єднання вболівальників, створення молодіжних команд з однойменними назвами. Ця ПВК активно створює фейки про звірства українських фанатів у складі полку «Азов» проти власного цивільного населення і російських солдатів. Саме цим вони обґрунтовують необхідність насилля, жорстокість у своїй поведінці з українцями. Окрім того, діяльність і участь у бойових діях “España” активно висвітлюють російські пропагандисти у державних ЗМІ. Мілітаризація фанатського руху є частиною системи мілітаризації суспіль-

ної свідомості громадян у Росії. Також влада РФ свідомо дискредитує вітчизняний та світовий рух фанатів та ультрас. Вона поширює мілітаристичне сприйняття на увесь вболівальницький загал. З цією метою у журналістських матеріалах у російських ЗМК свідомо «допускають» неточність слововживання і підміну понять щодо назви різних категорій вболівальників – фанати, ультрас, хулз, тобто, усі вони зведені в одну категорію – хулз.

Перспективи подальших досліджень зумовлені тим, що ПВК “España” бере активну участь у бойових діях, продовжує вербувати фанатів і багатьох з них Україна визнала військовими злочинцями. В кінці січня 2023 р. у російській пресі з’явилась інформація про створення другого загону фанатів – батальйону «Москва» на базі 106-ї дивізії Повітряно-десантних військ. Батальйон формують із московських представників навколофутболу і чоловіків із регіонів РФ. «Москва» проходила бойове злагодження і орієнтовно ближче до весни її мали відправити на передову. Також викликає занепокоєння той факт, що після закінчення війни, ці фанати опиняться на трибунах стадіонів країн світу, і можуть використати набутий досвід насилля у навколофутбольному русі. Нині там «лідирують» ультрас Балкан і Росії. Тобто, це питання національної і регіональної безпеки країн Європи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Охорона Москви та ПВК «Еспаньола»: як Путін намагається вберегти себе за допомогою найманців. *Відео*. URL: <https://uatv.ua/uk/ohorona-moskvy-ta-pvk-espanola-yak-putin-pamagaetsya-vberegty-sebe-za-dopomogoyu-najmantsiv/> (дата звернення: 30.08.2024).
2. Анин Р., Романовский Р. Братья Ротенберги создают свою частную армию из ЧВК футбольных фанатов. URL: <https://stories.media/stories/2024/03/04/espaniola/> (дата звернення: 30.08.2024).
3. Поджинська Ю. Дуже зручний резерв, – Романова пояснила, яку нову ПВК має партія Путіна. URL: https://24tv.ua/partiya-putina-yedina-rosiya-maye-svoyu-pvk-espanola-shhorgo_n2465541 (дата звернення: 31.08.2024).
4. Фанаты войны: как футбольные хулиганы воюют в Украине и как с этим связаны Владислав Сурков и «Единая Россия». URL: <https://cherta.media/story/fans-of-war/> (дата звернення: 02.09.2024).
5. От «туристов» до «хулз»: «12-й игрок» и его классификация. URL: <https://football.ua/countrieselse/365729-ot-turistov-do-khulz-12-jj-igrok-i-ego-klassifikacija.html> (дата звернення: 02.09.2024).
6. Мілітаризм – що це таке. Мілітаризація суспільства та держави, суть і політика. URL: <https://termin.in.ua/militaryzm-militarizatsiia/> (дата звернення: 02.09.2024).

7. Романюк Н. Мілітаризація країни. *Сучасна політична лексика: енциклопед. словник-довідник* / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін. ; за наук. ред. Хоми Н. М. Львів: «Новий Світ-2000», 2015. 396 с.
8. Мілітаризація. ВУЕ. URL: <https://vue.gov.ua/Мілітаризація> (дата звернення: 02.09.2024).
9. Савчук І. Г. Мілітаризація. *Словник суспільної географії*. URL: <https://geohub.org.ua/node/4207> (дата звернення: 02.09.2024).
10. Добіжа В. В. Мілітаризм як прояв сучасного українського суспільства. *Розвиток освіти, науки, економіки в умовах інтеграційних процесів* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Вінниця : ВННІЕ ТНЕУ, 2017. Т. 1. Ч. 2. С. 96-97. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23408/1/96-97.pdf> (дата звернення: 02.09.2024).
11. Vagts A. A. History of Militarism: Civilian and Military. New York: Meridian Books, 1959. 463 p. P. 13–15.
12. Станіслав Орлов. URL: <https://evocation.info/uk/stanislav-orlov/> (дата звернення: 03.09.2024).
13. Лісунов Д., Батурін О., Петренко С. Навіщо Суркову приватна армія: СДД як резерв Росгвардії. URL: <https://informnapalm.org/ua/navishho-surkovu-pryvatna-armiya-sdd-yak-rezerv-rosgvardiyi/> (дата звернення: 05.09.2024).
14. ПВК «Еспаньола»: що відомо про нову приватну армію Кремля – розслідування Militant Wire. URL: https://antikor.com.ua/articles/684803-chvk_espanjola_chno_izvestno_o_novoj_chastnoj_armii_kremlja_rassledovanie_militant_wire (дата звернення: 04.09.2024).
15. Фохт Е. «Армія на полставки». Кто управляет российскими нерегулярными формированиями, воюющими в Украине? Исследование Би-би-си. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-67454788> (дата звернення: 06.09.2024).
16. Parfitt T. Russian football hooligans put rivalry aside to fight for Putin in Ukraine. URL: <https://www.thetimes.com/world/russia-ukraine-war/article/russian-football-hooligans-put-rivalry-aside-to-fight-for-putin-in-ukraine-r5prnr0pc> (дата звернення: 05.09.2024).
17. Краснолуцька О. Проти вага Азову: що відомо про проєкт Путіна. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/russia/4652789-protyvaha-azovu-scho-vido-mo-pro-proiiekt-putina> (дата звернення: 09.09.2024).
18. Історія України. Матеріали з української та всесвітньої історії. URL: <https://uaistoria.com/бакланов-яків/> (дата звернення: 08.09.2024).
19. Mas C. La Española: la unidad de ultras del fútbol ruso que lucha contra Ucrania. URL: https://es.ara.cat/internacional/europa/espanola-unidad-ultras-futbol-ruso-lucha-ucrania_1_4713788.html (дата звернення: 10.09.2024).
20. Липчанський М. ПВК Вагнера набирає у свої лави людей з нацистськими татуюваннями – ЗМІ. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/russia/45877-73-pvk-vahnera-nabyraie-u-svoi-lavy-luidei-z-natsystskymu-tatuivanniamy-zmi> (дата звернення: 08.09.2024).
21. Калинин А. Появились «футболисты» в окопах под огнем. Кто входит в ЧВК «Эспаньола», которую называют батальоном футбольных фанатов: называем этих людей поименно. URL: <https://novayagazeta.eu/articles/2023/08/13/poiavilis-futbolisty-v-okopakh-pod-ognem> (дата звернення: 11.09.2024).
22. Загинув російський неонацист Субботін, який обіцяв дітям «вухо азовця». Відео. Окупант раніше воював під Маріуполем та Бахмутом. Chas News. URL: <https://chas.news/news/zaginu-rosiiskii-neonatsist-subbotin-yakii-obi-tsyav-dityam-vuho-azovtsya-video> (дата звернення: 11.09.2024).
23. Російського журналіста судять за расизм на адресу Луїса Адріано. URL: <https://sport.ua/uk/news/457946-rossiyskogo-zhurnalista-sudyat-za-rasizm-v-adres-luisa-adriano> (дата звернення: 12.09.2024).
24. Варварик К. ЗСУ розгромили роту піхоти російських фанатів «Еспаньйола». Нещодавно туди вступив ексфутболіст збірної РФ та «Оболоні». Блог – ЗСУ переможуть! URL: https://ua.tribuna.com/uk/blogs/peremogazsu/3085382-zsu-rozgro-myly-rotu-pixoty-rosijskix-fanativ-espanjola-neshhod/?utm_source=copy (дата звернення: 12.09.2024).
25. «Звільняє Лобановського від Бандери». Російський тренер поїхав на фронт підтримати вбивство українців. Відео. URL: <https://uazmi.org/news/post/5120cb0fa536ad565eae7df865953c8b> (дата звернення: 11.09.2024).

26. Саджениця І. Покидьки-фанати і ненависть до «Азову»: що відомо про ПВК «Еспаньола», що воює проти ЗСУ. URL: https://sport.24tv.ua/batalyon-espanola-hto-tse-yak-fanati-rosiyskih-klubiv-vouyuyut_n2373447 (дата звернення: 14.09.2024).

27. Гравці ЦСКА вийшли на розминку перед матчем КХЛ у формі, присвяченій терористичному батальйону Espanola. URL: <https://ua.tribuna.com/uk/hockey/1000000092361-igroki-czaska-vyshli-na-razminku-pered-matchem-khl-v-formi/> (дата звернення: 14.09.2024).

28. Одноліток Т. ЗСУ відбили сильний штурм під Бахмутом: розгромлено «фанатський спецназ». URL: <https://www.unian.ua/war/zsu-vidbili-silniy-shturm-pid-bahmutom-znishcheno-ridkisne-yavishche-z-fanatskogo-spcnazu-12361479.html> (дата звернення: 15.09.2024).

29. Григоров А. Схожі на кадирівців: боєць ЗСУ розповів про підрозділ російських ультрас «Еспаньола». URL: https://24tv.ua/zsu-rozbili-rosiyskih-ultras-chim-pidrozdil-espanyola-nagaduye_n2373277 (дата звернення: 17.09.2024).

30. Решнюк М. Окупанти з підрозділу російських ультрас влаштували стрілянину на стадіоні в Маріуполі. І записали все на відео. *Блог – Ноу Баланса*. URL: <https://ua.tribuna.com/uk/tribuna/blogs/imbalance/3078512-okupanty-z-pidrozdilu-rosijskix-ultras-vlashtuvaly-strilyanynu/> (дата звернення: 17.09.2024).

31. Марк Ворошилов. Московський «Спартак» під ногами: боєць ЗСУ та фанат «Карпат» підірвав соцмережі фото з трофеєм. URL: https://sport.dialog.ua/ukr/290239_1708250486 (дата звернення: 15.09.2024).

32. Глухенький В. Ультрас Волині зустрілися з фанатами Спартака: який вийшов результат – фото. URL: <https://ukrfootball.ua/news/ultras-volini-zustrilisya-z-fanatami-spartaka-yakii-viishov-rezultat-foto/> (дата звернення: 14.09.2024).

33. Тренер «Алани» Калешин: «Отвезли в Мариуполь новогодние подарки ребятам. Мирная жизнь возвращается в город». URL: https://matchtv.ru/football/matchtvnews_NI1999466_Trener_Alanii_Kaleshin_Otvezli_v_Mariupol_novogodnije_podarki_rebatam_Mirnaja_zhizn_vozvrashhajetsa_v_gorod (дата звернення: 12.09.2024).

34. Мулько А. Не тільки снайпери та оператори дронів: окупанти почали набирати жінок на нову спеціальність. URL: <https://war.telegraf.com.ua/ukr/novosti-rossii/2023-11-28/5819924-ne-tolko-snaupery-i-operatory-dronov-ok-kupanty-nachali-nabirat-zhenshchin-na-novuyu-spetsialnost> (дата звернення: 10.09.2024).

35. Екс-захисник ЦСКА Соломатін: «У 95-му «Локомотив» узяв Тараса із Західної України. Було видно, що він просто ненавидить усіх нас». URL: https://ua.tribuna.com/football/1000000066112-ekszashhitnik-czaska-solomatin-v95m-lokomotiv-vzyal-taras/?utm_source=sory (дата звернення: 04.09.2024).

36. Партія путіна «єдина росія» активізує рекрутинг у власну приватну армію. URL: Telegram-канал / Головне управління розвідки МО України (дата звернення: 11.09.2024).

REFERENCES:

1. Freedom (2024). Okhorona Moskvy ta PVK "Espanola": yak Putin namahaietsia vberehty sebe za dopomohoiu naimantsiv [Security of Moscow and PMC "Espanyola": how Putin tries to protect himself with the help of mercenaries]. Video. Retrieved from: <https://uatv.ua/uk/ohorona-moskvy-ta-pvk-espanola-yak-putin-namagayetsya-vberegty-sebe-za-dopomogoyu-najmantsiv/> [in Ukrainian].

2. Anin R., Romanovskij R. (2024). Bratya Rotenbergi sozdayut svoyu chastnyu armiyu iz ChVK futbolnikh fanatov [The Rotenberg brothers are creating their own private army of football fans' PMCs]. Retrieved from: <https://istories.media/stories/2024/03/04/espaniola/> [in Russian]

3. Podzhynska Yu. (2024). Duzhe zруchnyi rezerv, – Romanova poiasnyla, yaku novu PVK maie partiia Putina [A very convenient reserve, – Romanova explained what kind of new PMC Putin's party has]. Retrieved from: https://24tv.ua/partiya-putina-yedina-rosiya-maye-svoyu-pvk-espanola-shho-pro_n2465541 [in Ukrainian].

4. Akhmedova Yu. (2023). Fanati voini: kak futbolnie khuligani voyuyut v Ukraine i kak s etim svyazani Vladislav Surkov i "Edinaya Rossiya" [War fans: how football hooligans fight in Ukraine and how Vladislav Surkov and United Russia are connected to it]. Retrieved from: <https://cherta.media/story/fans-of-war/> [in Russian].

5. N.a. (2018). Ot "turistov" do "khulz": «12-i igrok" i yego klassifikatsiya [From "Tourists" to "Hulz": "12th Player" and its classification]. Retrieved from: <https://football.ua/countrieselse/365729-ot-turistov-do-khulz-12-jj-igrok-i-ego-klassifikacija.html> [in Russian].

6. N.a. (n.d.). Militaryzm – shcho tse take. Militarizatsiia suspilstva ta derzhavy, sut i polityka [What is militarism? Militarization of society and the state, essence and politics]. Retrieved from: <https://termin.in.ua/militaryzm-militarizatsiia/> [in Ukrainian].
7. Romaniuk N., Vdovychyn I., Uhryn L., Shypunov H. ta in. (2015). Militaryzatsiia krainy. Suchasna politychna leksyka: entsykloped. slovnyk-dovidnyk [Militarization of the country. Modern political vocabulary: an encyclopedia. reference dictionary]. Lviv: "Novyi Svit-2000». 396 s. [in Ukrainian].
8. Great Ukrainian encyclopedia (n.d.). Militaryzatsiia [Militarization]. Retrieved from: <https://vue.gov.ua/Мілітаризація> [in Ukrainian].
9. Savchuk I. H. (n.d.). Militaryzatsiia [Militarization]. Slovnyk suspilnoi heohrafii. Retrieved from: <https://geohub.org.ua/node/4207> [in Ukrainian].
10. Dobizha V. V. (2017). Militaryzm yak proiav suchasnoho ukrainskoho suspilstva [Militarism as a manifestation of modern Ukrainian society]. *Rozvytok osvity, nauky, ekonomiky v umovakh intebratsiinykh protsesiv* : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. Vinnytsia : VNNIE TNEU. T. 1. Ch. 2. S. 96-97. Retrieved from: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23408/1/96-97.pdf> [in Ukrainian].
11. Vagts A. A. (1959). History of Militarism: Civilian and Military. New York: Meridian Books. 463 p. P. 13–15.
12. N.a. (n.d.). Biohrafia Stanislava Orlova [Biography of Stanislav Orlov]. Retrieved from: <https://evocation.info/uk/stanislav-orlov/> [in Ukrainian].
13. Lisunov D., Baturin O., Petrenko S. (2017). Navishcho Surkovu pryvatna armiia: SDD yak rezerv Roshvardii [Why does Surkov have a private army: SDD as a reserve of the Russian Guard]. Retrieved from: <https://informnapalm.org/ua/navishho-surkovu-pryvatna-armiya-sdd-yak-rezerv-rosgvardiyi/> [in Ukrainian].
14. Militant Wire (2024). PVK "Espanola": shcho vidomo pro novu pryvatnu armiia Kremlia – rozsliduvannia Militant Wire ["Espanyola": what is known about the Kremlin's new private army – Militant Wire investigation]. Retrieved from: https://antikor.com.ua/articles/684803-chvk_espanjola_cho_izvestno_o_novoj_chastnoj_armii_kremlja__rassledovanie_militant_wire [in Ukrainian].
15. Foht E., Goryashko S., Ivshina O. (2023). "Armiya na polstavki". Kto upravlyaet rossiiskimi neregulyarnymi formirovaniyami, voyuyushchimi v Ukraine? Issledovanie Bi-bi-si ['Part-time army': Who runs Russian irregulars fighting in Ukraine? BBC investigation]. Retrieved from: <https://www.bbc.com/russian/news-67454788> [in Russian].
16. Parfitt T. (2022). Russian football hooligans put rivalry aside to fight for Putin in Ukraine. Retrieved from: <https://www.thetimes.com/world/russia-ukraine-war/article/russian-football-hooligans-put-rivalry-aside-to-fight-for-putin-in-ukraine-r5pnr0pc>
17. Krasnolutska O. (2024). Protyvaha Azovu: shcho vidomo pro proiekt Putina [Counterweight to Azov: what is known about Putin's project]. Retrieved from: <https://ua.korrespondent.net/world/russia/4652789-protyvaha-azovu-scho-vido-mo-pro-proiekt-putina> [in Ukrainian].
18. N.a. (n.d.). Istoriia Ukrainy. Materialy z ukrainskoi ta vsesvitnoi istorii. Baklanov Yakiv [History of Ukraine. Materials from Ukrainian and world history. Baklanov Yakiv]. Retrieved from: <https://uaistoria.com/бакланов-яків/> [in Ukrainian].
19. Mas C. (2023). La Española: la unidad de ultras del fútbol ruso que lucha contra Ucrania. Retrieved from: https://es.ara.cat/internacional/europa/espanola-unidad-ultras-futbol-ruso-lucha-ucrania_1_4713788.html [in Spanish].
20. Lypchanskyi M. (2023). PVK Vahnera nabyraie u svoi lavy liudei z natsystskymy tatuivanniamy – ZMI [Wagner's PMC recruits people with Nazi tattoos – mass media]. Retrieved from: <https://ua.korrespondent.net/world/russia/4587773-pvk-vahnera-nabyraie-u-svoi-lavy-liudei-z-natsystskymy-tatuivanniamy-zmi> [in Ukrainian].
21. Kalinin A. (2023). Poyavilis "futbolisti" v okopakh pod ognem. Kto vkhodit v ChVK "Espanola", kotoruyu nazivayut batalonom futbolnikh fanatov: nazivaem etikh lyudei poimennenno ["Football players" appeared in the trenches under fire. Who is part of the PMC "Espanyola", which is called a battalion of football fans: we call these people by name]. Retrieved from: <https://novayagazeta.eu/articles/2023/08/13/poiavilis-futbolisty-v-okopakh-pod-ognem> [in Russian].
22. Chas News (2024). Zahynuv rosiiskyi neonatsyst Subbotin, yakyi obitsiav ditiam "vukho azovtsia". Video [The Russian neo-Nazi Subbotin, who promised children "the ear of an Azov",

died. Video.]. Retrieved from: <https://chas.news/news/zagynuv-rosiiskii-neonatsist-subbotin-yakii-obitsyav-dityam-vuho-azovtsya-video> [in Ukrainian].

23. N.a. (2019). Rosiiskoho zhurnalista sudiat za rasyzm na adresu Luisa Adriano [A Russian journalist is on trial for racism against Luis Adriano]. Retrieved from: <https://sport.ua/uk/news/457946-rossiyskogo-zhurnalista-sudyat-za-rasizm-v-adres-luisa-adriano> [in Ukrainian].

24. Varvarek K. (2023). ZSU rozghromyly rotu pikhoty rosiiskykh fanativ "Espaniola". Neshchodavno tudy vstupyv eksfutbolist zbirnoi RF ta "Oboloni" [The Armed Forces of Ukraine defeated an infantry company of Russian Espanyol fans. Recently, an ex-football player of the Russian national team and "Obolon" entered there]. Bloh – ZSU peremozhut! Retrieved from: https://ua.tribuna.com/uk/blogs/peremogazsu/3085382-zsu-rozghromyly-rotu-pixoty-rosijskyyx-fanativ-espanjola-neshhod/?utm_source=copy [in Ukrainian].

25. N.a. (2023). "Zvilniaie Lobanovskoho vid Bandery". Rosiiskyi trener poikhav na front pidtrymaty vbyvstvo ukraintsiv. Video ["Releases Lobanovskyi from Bandera". The Russian coach went to the front to support the killing of Ukrainians. Video]. Retrieved from: <https://uazmi.org/news/post/5120cb0fa536ad565eae7df865953c8b> [in Ukrainian].

26. Sadzhenytsia I. (2024). Pokydky-fanaty i nenavyst do "Azovu": shcho vidomo pro PVK "Espanola", shcho voiuie proty ZSU [Trash fans and hatred for "Azov": what is known about PMK "Espanyola", which is fighting against the Armed Forces]. Retrieved from: https://sport.24tv.ua/batalyon-espanola-hto-tse-yak-fanati-rosiyskikh-klubiv-voyuyut_n2373447 [in Ukrainian].

27. Shovkopliias Ya. (2023). Hravtsi TsSKA vyishly na rozmynku pered matchem KHL u formi, prysviachenii terorystychnomu batalionu Espanola [CSKA players went to warm-up before the KHL match in uniforms dedicated to the Espanola terrorist battalion]. Retrieved from: <https://ua.tribuna.com/uk/hockey/100000092361-igroki-czaska-vyshli-na-razminku-pered-matchem-khl-v-form/> [in Ukrainian]

28. Odnolitok T. (2023). ZSU vidbyly sylnyi shturm pid Bakhmutom: rozghromleno "fanatskyi spetsnaz" [The Armed Forces of Ukraine repelled a strong assault near Bakhmut: the "fanatic special forces" were defeated]. Retrieved from: <https://www.unian.ua/war/zsu-vidbili-silniy-shturm-pid-bahmutom-znishcheno-ridkisne-yavishche-z-fanatskogo-specnazu-12361479.html> [in Ukrainian].

29. Hryhorov A. (2023). Skhozhi na kadyrivtsiv: boiets ZSU rozpoviv pro pidrozdil rosiiskykh ultras "Espanola" [Similar to Kadyrivians: a soldier of the Armed Forces spoke about the "Espanyola" unit of the Russian ultras]. Retrieved from: https://24tv.ua/zsu-rozbili-rosiyskikh-ultras-chim-pidrozdil-espanyola-nagaduye_n2373277 [in Ukrainian].

30. Reshniuk M. (2023). Okupanty z pidrozdilu rosiiskykh ultras vlashtuvaly strilianynu na stadioni v Mariupoli. I zapysaly vse na video [Occupants from a unit of Russian ultras staged a shooting at the stadium in Mariupol. And they recorded everything on video]. Bloh – Nou Balansa. Retrieved from: <https://ua.tribuna.com/uk/tribuna/blogs/imbalance/3078512-okupanty-z-pidrozdilu-rosijskyyx-ultras-vlashtuvaly-strilyanynu/> [in Ukrainian].

31. Voroshylov Mark (2024). Moskovskiyi "Spartak" pid nohamy: boiets ZSU ta fanat "Karpats" pidirvav sotsmerezhi foto z trofeiem [Moscow "Spartak" underfoot: a soldier of the Armed Forces and a "Karpats" fan blew up a photo with a trophy on social networks]. Retrieved from: https://sport.dialog.ua/ukr/290239_1708250486 [in Ukrainian].

32. Hlukhenkyi V. (2023). Ultras Volyni zustrilysia z fanatamy Spartaka: yakyi vyishov rezultat – foto [Ultras Volyn met with Spartak fans: what was the result – photo]. Retrieved from: <https://ukrfootball.ua/news/ultras-volyni-zustrilysia-z-fanatami-spartaka-yakii-viishov-rezultat-foto/> [in Ukrainian].

33. N.a. (2023). Trener "Alany" Kaleshin: "Otvezly v Maryupol novohodnye podarky rebiatam. Myrnaia zhyzn vozvrashchaetsia v horod" [Alania coach Kaleshin: "We brought New Year's gifts to the guys in Mariupol. Peaceful life is returning to the city."]. Retrieved from: https://matchtv.ru/football/matchtvnews_NI1999466_Trener_Alanii_Kaleshin_Otvezli_v_Mariupol_novogodnije_podarki_rebatam_Mirnaja_zhizn_vozvrashhajetsia_v_gorod [in Russian].

34. Mulko A. (2023). Ne tilky snapery ta operatory droniv: okupanty pochaly nabyraty zhinok na novu spetsialnist [Not only snipers and drone operators: the occupiers began to recruit women for a new specialty]. Retrieved from: <https://war.telegraf.com.ua/ukr/novosti-rossii/2023-11-28/5819924-ne-tolko-snapery-i-operatory-dronov-ok-kupanty-nachali-nabirat-zhenshchin-na-novuyu-spetsialnost> [in Ukrainian].

35. Chernyavskiy I. (2023). Eks-zakhysnyk TsSKA Solomatin: "U 95-mu "Lokomotyv" uziav Tarasa iz Zakhidnoi Ukrainy. Bulo vydno, shcho vin prosto nenavydyt usikh nas" [Ex-CSKA defender Solomatin: "In 1995, Lokomotiv took Taras from Western Ukraine. It was clear that he just hates all of us"]. Retrieved from: https://ua.tribuna.com/football/1000000066112-ekszashhitnik-czska-solomatin-v95m-lokomotiv-vzyal-taras/?utm_source=copy [in Ukrainian].

36. Partia putina "iedinaia rossia" aktyvizuie rekrutynh u vlasnu pryvatnu armiiu. Retrieved from: Telegram-kanal / Holovne upravlinnia rozvidky MO Ukrainy [in Ukrainian].